

EGYES GÖMÖRI HIEDELEMALAKOK INTERETNIKUS VONATKOZÁSAI

MOGYORÓSI SÁNDOR

1985 augusztusában részt vehettem a Debreceni KLTE néprajzi tanszéke által szervezett néprajzi gyűjtőúton, amikor is lehetőség nyílt a Murány-völgyében fekvő magyar falvak hitvilágának vizsgálatára. A bejárt települések közül – ma Szlovákiában található – három falu hagyománya (*Gice – Hucin, Mikolcsány és Nasztraj – Gömörszálás – Gemersky Sad*) tűnt ki eltérő sajátosságával. E három faluban a mitikus lényekre vonatkozó hagyományanyagot kutatva azt tapasztaltam, hogy itt az egyes hiedelemalakok, mint például a *boszorkány, lidérc* és egy sajátos helyi mitikus lény: a Kulcsos Kisasszony, kettős elnevezéssel ismertek. Amikor ezen lények után érdeklődtem, az adatközlők a magyar elnevezések mellett többnyire a mitikus alakok szlovák nevét is említették.

A jelenlegi hivatalos statisztikák szerint a három falu szlovák lakosságú település. Ugyanakkor a terepmunka során a megkérdezett adatközlők magyaroknak vallották magukat, s főképp Mikolcsányban és Nasztrajon csak elenyésző szlovák lakosságra bukkanhattunk, amely az utóbbi időben többnyire házasságok révén került ide.¹ Nem feladatomban, hogy részletezzem a hivatalos statisztikák és a gyakorlati tapasztalat közötti eltérés okát, e helyütt legfeljebb *Rugyenszkij, N. E.* Szovetszkáj Etnográfijájá hasábjain megjelent cikkére kívánok utalni, mely elemzi azon okokat, amelyekkel a tapasztalt eltérést indokolhatnánk.

A múlt századi és a századunk elején készült népszámlálások azt tükrözik, hogy az adott településeken mind a lakosság nemzetisége, mind a vallása folyamatosan változott. Így például az 1773-as helységnévtár mindhárom falu lakosságát szlováknak mondja. Vallási tekintetben kiválik közülük *Gice*, mely a helységnévtár adatai szerint egységesen református.² Az 1800-as évek közepén *Fényes Elek* *Gicét* szintiszta magyar lakosságúnak tünteti fel, ahol a lakosság zöme – 374 fő – református, de emellett a faluban 168 katolikus és 95 evangélikus vallású is lakik. Mikolcsány *Fényes* szerint ekkor magyar-tót falu, amelyet 130 református és 221 evangélikus lakja, s amely ekkor evangélikus szentegyházzal is bír. Nasztraj szintén magyar-tót lakosságú településként szerepel *Fényes Szótárában*, vallási megoszlása pedig a következő: katolikus 216, evangélikus 68 és református 43.³ Az 1910-ben készített népszámlálás már mindhárom falut magyar lakosságúnak tünteti fel, egyedül Mikolcsányban jelez 9 fő tót ajkú lakost. A három település vallási megoszlása 1910-re a következőképpen alakul: *Gice*: katolikus 172, református 247, evangélikus 92; *Mikolcsány*: katolikus 8, református 95, evangélikus 88; *Nasztraj*: katolikus 14, református 168, evangélikus 42.⁴ A statisztikák tükrében

1. *Rugyenszkij, N. E.*, 1982., III, 27–40.

2. *Nagy L.*, 1920.

3. *Fényes E.*, 1851.

4. *A Magyar Korona . . .*, 1913.

tehát azt tapasztaljuk, hogy a három településben a reformátusok aránya a másik két hitfelekezetre rovására folyamatosan növekedett.

A leírt adatok – ha vázlatosak is – tükrözik, miként alakult a lakosság nemzetiségi megoszlása, s mindenképp figyelembe kell vennünk őket, ha elemezni kívánjuk a három falu hitvilágában tapasztalható interetnikus jelenségeket.

A terepmunka tapasztalatai azt mutatták, hogy főképp a két általánosan ismert mitikus alakot – a *boszorkányt* és a *lidércet* – jelölik e három faluban kettős elnevezéssel. Így a *boszorkányt* gyakran emlegetik *striganak*, a *lidércet* pedig *zmoknak*. Azért szembetűnő ez a jelenség, mert a szomszédos magyar falvakban (Lice, Melléte) ezeket a lényeket csak magyar nevükön ismerik, s annak ellenére, hogy a lakosság beszéli a szlovák nyelvet, mindig tagadó választ kaptunk, ha a szlovák megjelölés alapján érdeklődtünk ezen mitikus alakok iránt. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a két elnevezés közül a *striga* szó kapcsolódik szorosabban a mitikus lény alakjához. A többségében református Gicén szívesebben használják a *striga* megjelölést. Ha ebben a faluban a *boszorkányok* iránt érdeklődtem, az adatközlők beszédükben többnyire a szlovák terminust használták, nem úgy, mint a szomszéd Nasztrajon, ahol az elbeszélések során a magyar és a szlovák terminus azonos arányban szerepelt. A gyűjtés során kiderült, hogy a *lidérc*ről alkotott képzetek fokozatos feledésbemerülésével megváltozott a *zmok* szó tartalma. Az adatközlők kivétel nélkül emlékeztek arra, hogy a szó egy mitikus lényt – *lidércet* – jelöl, de ez a jelentés csak másodlagosként került elő. Ha rákérdeztem a szóra, akkor állandósult szókapcsolat formájában értelmezték: „Olyan vagy, mint a *zmok*” – vagyis úgy nézel ki, mint egy ázott veréb (*zmoknut* = megázni).

E három Murány-völgyi falu hitvilága azonban nemcsak abban különbözik a szomszédos falvakétól, hogy egyes lények megnevezésére egyaránt használják a szlovák és a magyar kifejezést, hanem abban is, hogy e három falu hagyománya ismer egy mitikus alakot, amelyet egyaránt nevezik *Kulcsos Kisasszonynak* és *poludnicának*.

Poludnica olyan, délben megjelenő női mitikus lény, amely az antropomorf mezei démonok csoportjához kapcsolódik.⁵ Ismerik a szlovákok, csehek, szorbok, lengyelek, oroszok stb. Megfelelői ismertek a magyar és a német hagyományban is. *Róheim Géza poludnica* alakjának (szláv daemon meridianus) a magyar néphit délibábját feleltette meg, miközben ezt a lényt a kelet-európai kultúrkörbe sorolta.⁶

A *poludnicával* kapcsolatos első szláv nyelvemlék a XIII. századból származik. Bizonyos *Vacehrad* a latin *driades deae silvarum* kifejezést cseh *potudnice* szóval fordítja.⁷ A női démon szexuális jellegére utal az az 1466-ból származó lengyel glossza, amely a latin *si qua fefellit heri* kifejezést *prepoluthnyca* szóval magyarázza, ami a lengyelek-nél ismert *przypotudnyca* nevű déli démonnal azonos értelmű.⁸ XIX. században a jeles lengyel néprajzkutató, *Kolberg O.* írja le a *przypotudnicát*, amely Krakkó környékén hatalmas fekete asszony képében jelenik meg.⁹ Más források fehér ruhába öltöztetett nőnek ismerik, amely mindenkoron veszélyes a vele találkozó – vagyis délben a mezőn tartózkodó – emberekre. A lengyel *przypotudnica* szorosan kötődik az aratási hagyományhoz, és többnyire az aratást megelőző időszakban jelenik meg.¹⁰ Ugyanez a mitikus lény ismert a luzsicei szorboknál is *psipolnica* vagy *pšezpolnica* néven.¹¹

5. Ujváry Z., 1981., 138–139.

6. Róheim G., 1925., 116.; Ujváry Z., 1966., 10.; Dömötör T., 1981., 84–85.

7. Grau, D., 1966., 98–99.; Niederle, L., 1916., 65.; Manhardt, W., 1904–1905., 135.

8. Grau, D., 1966., 100.

9. Kolberg, O., 1874., 88.

10. Ujváry Z., 1966., 13–12.

11. Zelenin, D., 1927., 391.

A keleti szláv népeknél ismert *poludnica* ugyanolyan ismérvekkel bír, mint a nyugati szlávoknál. Feladata a vetés őrzése, nyáron jelenik meg délidőben, és a vele találkozó emberekre veszélyt jelent. Fehér oroszoknál hatalmas vasmellekkel jelenik meg, és *Zelenin D.* szerint ilyen formájú megjelenése kapcsolatban áll az orosz népmesék *Bába Jágá* alakjával.¹²

Poludnicaval rokonítható női démonok *Korndämonen* – *Kornweib* alakjában ismertek a germán népeknél – pontosabban a német hagyományban – bár ismernek hasonló lényt a balti finnek is. A mediterrán népeknél *daemon meridianum* alakjában ismertek ezek a mitikus lények.¹³

Ipolyi Arnold után *Róheim Géza* vizsgálta tüzetesebben a magyar *délibáb* vagy *délibaba* alakját. *Róheim* megállapítja, hogy a magyar *délibaba* alakja szoros kapcsolatban áll a délszláv *vilák*, a román *frumoasele* vagy *iele* nevű szellemeivel, valamint a nyugati és a keleti szlávoknál ismert *poludnicával*. A rokonság megállapításán túl *Róheim* leszögezi, hogy ezen mitikus lény hosszú évszázadok folyamán szervesen beilleszkedett a magyar hagyományanyagba. A magyar *délibaba* európai – pontosabban szláv – kapcsolatait vizsgálta *Bednarik R.*¹⁴ Ő egy általa ősbibnek tartott, azonban recens anyagban nem létező *poludnicának* megfelelő nyelvi formát rekonstruált, amelynek félig lefordított változatával próbálta bizonyítani, hogy a *déli-baba* szlovák átvétel. Nyelvészkedésen alapuló feltételezésének ingatag voltát *Ujváry Zoltán* vizsgálta.¹⁵

Délibábára vonatkozó adataink Beregből, Dél-Alföldről, Göcsejből, Csallóközből vannak. A magyar *délibaba* fekete vagy fehér ruhában jelent meg. Mezőn, többnyire – akárcsak az orosz *poludnica* – gabona virágzásakor volt látható. Különösen a gyerekek féltek tőle, mert hagyomány szerint elgurítja azoknak a lábát, akik közel merészkednek hozzá.¹⁶ *Szabó S.* a *délibábra* vonatkozó elképzeléseket elemezve, a honfoglaló magyarok kettős világméneke egyik alapját véli látni benne.¹⁷

Összegzésül tehát megállapíthatjuk, hogy a magyar *délibáb*, a szlovák és a cseh *poludnice*, a szorb *pšezpolnica*, a lengyel *przypołudnica* és a keleti szláv *poludnica* leginkább a *Korndämonen* fogalomkörébe sorolhatók, azaz olyan antropomorf szellemlények, amelyek vegetációval, leggyakrabban a gabonával állnak összefüggésben. Többnyire nyáron, délidőben, gabona virágzása, vagy aratás előtt jelennek meg. Emberekre veszélyesek, különösen a nyugati szlávoknál exponált a szexuális jellegük, vagy oly módon, hogy a mezőn délben alvó vagy tartózkodó férfiakkal, legényekkel szeretkeznek, elcsavarják a fejüket stb., vagy oly módon, hogy – mint a szlovák *poludnica* – szűzen vagy jegyben meghalt lányok szellemeiből keletkeznek. Egyik esetben a szexuális elem erős igenlésére, másik esetben pedig a tagadására kell figyelniük. Ezek a lények *Bistroń, J. S.* osztályozása szerint is *daemon meridianus* csoportjába sorolhatók.¹⁸

A három Murány-völgyi magyar faluban ismert rejtélyes mitikus lény magyar nevében szóösszetételben a *kisasszony* szó szerepel. A magyar hitvilág ismer olyan mitikus alakokat, amelyeket *kisasszony* vagy *szépasszony* néven emlegeti a néphagyomány.¹⁹ Ezek a mitikus lények, akiket *Róheim Géza* összefoglalóan *tündéreknek* nevez,

12. *Zelenin, D.*, 1927., 41., 389., 391.

13. *Ujváry Z.*, 1981., 138–139.; *Dömötör T.*, 1981., 84–85.

14. *Bednarik, R.*, 1943., 178–181.

15. *Ujváry Z.*, 1966., 31–32.

16. *Ujváry Z.*, 1966., 31–32.

17. *Szabó S.*, 1974., 211–217.

18. *Bystroń, J. S.*, 1916., 28–29.

19. *Dömötör T.*, 1981., 84–85.

a *poludnicához* hasonlóan, veszélyesek az emberekre, bár a szexuális jellegük kétségtelenül erősebben jelentkezik, mint a *poludnica* magyar megfelelőjénél, a *délibabánál*.²⁰ A szűz, vagy jegyben járó halott lányok lelkéből lett *kisasszonyok* elsősorban a legényekre veszélyesek, elcsavarják a fejüket, halálra táncoltatják őket, szeretkezés közben kiszívják az erejüket.²¹ A *szépasszonyok* ezzel szemben elsősorban a gyerekekre, újszülöttekre veszélyesek, mivel az egészséges gyerekeket betegre, torzra cserélhetik ki. Róheim a *szépasszony* megnevezést a *boszorkány* eufémisztikus nevének tartotta.²²

Ezen magyar mitikus lények délszláv megfelelői – amelyeket egyébként a szlovák hagyomány is ismer – a *vilák*. A délszláv *vilák* meglehetősen változatos tulajdonságokkal bírnak. *Poludnicákkal* ellentétben, aktívan segítik az emberek munkáját. Sokkal változatosabb a megjelenésük helye is: erdőben, folyók közt, romok közt és a tavakban tartózkodhatnak. A *bjele vile* elsősorban tavasszal és nyáron jelennek meg szép, fehér szoknyás lányok képében.²³ Az erdőben megjelenő, kibontott hajú, fehér ruhás *vilák*, ha többen vannak, táncolnak és énekelnek.²⁴

A szlovák néphit szintén ismeri a *vila* alakját. Ezek *poludnicákhoz* hasonló lények, amelyek annyiban különböztek az utóbbiaktól, hogy amikor megjelentek, énekeltek. Azonban hasonló a keletkezési módjuk: vagyis a házasság előtt meghalt lányok lelkéből lettek; hasonló a külső megjelenésük is. A magyar *kisasszonnyal*, *szépasszonnyal*, *vadleánnyal* az rokonítja a szlovák *vilákat*, hogy elsősorban ők árhattak azzal a legényeknek, hogy megtáncoltatták őket.²⁵

A három gömöri faluban azt tapasztaltam, hogy a *Kulcsos Kisasszony* és a *poludnica* kifejezést szinonimaként használják. Az adatközlők visszaemlékezése szerint az említett mitikus lény a következőképpen nézett ki: „Ez a *Kisasszony olyan szép volt. Azután volt nekie a hajában betéve olyan . . . sapka. Rózsaszínű ruha volt rajta, és olyan szépen, így volt a kezében a kulcs. De volt talán húsz kulcs is nála, mert csörgött. Zokni a lábán – fehér, félcipő – az is fehér.” „Én igazán nem láttam, csak a nagyszüleim mesélték, hogy ott, a völgyben nagy csörgést hallottak, aztán hogy odamentek, hát a völgyben ezek a *kisasszonyok* szép rózsaszín ruhában ott játszottak. Ők csak nézték, nem mentek oda, aztán az egyszercsak elment magától. Ott termettek a völgyben, ott táncoltak, meg daloltak, aztán eltűntek. Azt a völgyet Rózsapalagnak hívták.” „Azt mondta a nagyapám, hogy olyan hosszú, selyemruha volt rajta. Hosszú, derékig érő haja volt. És fehér kalap volt rajta.”*

Nasztraj lakossága a ruhája alapján ítélve, ezt a mitikus alakot többnyire a Gicei grófokkal hozta kapcsolatba: „Gicei Pálnak hívták azt az illetőt, akié volt az az erdő, hát gondoltam, hogy az ő lánya jön körülnézni. De ahogy a ruhát bemártottam, volt ott egy nagy mogyoróbokor, hát akkor már ott termett . . . Én is ugye . . . először azt gondoltam, hogy annak az uraságnak a lánya, de aztán mondták nekem, hogy ez az, aki minden hét esztendőben megjelenik.” „Úgy képzelem, hogy ebbe itt Gicén volt a nagy uraság, hát hogy azokból valamelyik urasszony a kulcsokat összeszedte, minden . . . de ez csak mese!”

Ugyanakkor a hasonló kapcsolatteremtés ellenére a *Kisasszony* eredetére vonatkozó kérdésekre egyöntetű választ kaptam az adatközlőktől: „. . . valami szerencsétlenül járt nő volt . . .”, „. . . hogy az olyanból származik, aki menyasszony és meghal . . .”, „Úgy mondták az öregek, hogy úgy jegyben meghal valami nő, akkor azt talán

20. Róheim G., 1925., 116–117.

21. Gunda B., 1956., 56–65.; Dömötör T., 1981., 84–85.

22. Róheim G., 1925., 116–117.

23. Horváth I., 1976., 134–141.

24. Frankovics Gy., 1982., 169.

25. Fileva, B.–Mjartan, J., 1975., 1028–1029.

eltemették úgy, mint egy menyasszonyt, és akkor abból lesz. De ez olyan igaz, mint ahogy itt ülünk, tessék elhinni!"

Úgy tűnik, hogy az utóbbi elemmel függ össze a *Kisasszony* jelzője, amely ruhájának egyik lényeges kellékére – a kulcscsomóra – utal, s amelyről joggal feltételezhetjük, hogy a mitikus alak lényegi tulajdonságát jelképezi. „Ezt a kulcscsomót biztos az ördög-től kaphatta . . . Ez azt jelenti, hogy olyan egy se megy férjhez, aki beteg.” És itt nem annyira a lánysága, vagy a szüzessége állapotára kell gondolnunk, mint inkább egy átmeneti állapot – a menyasszonyság, a jegybenjárás – befejezetlenségére, amely épp a befejezetlensége által válik misztikussá. Számos olyan példa ismert, amikor valamely, többnyire egy folyamat befejeződését jelző, feltétel elmaradása – gyermek keresztelése: lelki születése, haldoklótól való búcsúzás, görög katolikus vidékeken a pap miséinek nem elegendő száma, a tudomány átadásának a képtelensége stb. – a halott visszajárását vonja maga után. A *Kulcsos Kisasszony* – *poludnica* hétvéenként megjelenve, gyakran sír az erdőben a völgyéne után. Valószínű tehát, hogy a kulcs ebben az esetben a menyasszonyság végét jelző, azonban meg nem valósult házasesetnek a szimbóluma.

A gömői *Kulcsos Kisasszony* megjelenhet éjjel és nappal. Egyes adatközlők szerint éjfélkor jelenik meg.

Ha az emberekhez való viszonyáról érdeklődtem, akkor az adatközlők egyöntetűen azt válaszolták, hogy nem árt az embereknek, és többnyire eltűnik, ha valamely más ember közeleg. A nem ártalmas kategóriába az is belefér, hogy a *Kulcsos Kisasszony* időnként elvezeti az embereket. „Az elvezeti az embert. Elveszi a szemefényit. Éjszaka, meg nappal is.” „És hogy az úgy el tudja kísélni, hogy egyszerűen . . . akárhogy is ismeri azt az erdőt, de eltéved! Mert mindig előtte megyen, úgyhogy megzavarja, na!” „Nagyapám mesélte, hogy jött egyszer haza az úton, hát egy *Kisasszony* jött előtte mindenütt. Hát elvezette őt szépen, nem haza! Hanem sötétben egyszer eltűnt, és ő is nem tudott tovább hazajönni, csak mikor kivilágosodott.”

Gice, Micolcsány, Nasztraj határában három olyan hely ismert, ahol *Kulcsos Kisasszony* – *poludnica* megjelenik: Rózsapalag, Ribnyik domb és mosóhely, valamint a Pecsényesütő, az utóbbihoz egy más jellegű legenda is kapcsolódik. Egyes adatközlők szerint a szerencsétlenül járt nőből lett *poludnica* azért jelenik meg a Pecsényesütőnél, mert valamikor a 12 apostollal és a szamarával itt járt Jézus Krisztus, és azon a helyen a kőben megmaradt a nyomuk (akkor a kővek még puhák voltak).

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a három gömői falu ezen női mitikus alakja inkább a *kisasszony-szépasszony* fogalomkörbe sorolható. Elnevezése ellenére nem felel meg a *poludnica* fő kritériumainak: semmiképp sem sorolható *daemon meridianus* fogalomkörébe, és szemmel láthatóan ma már nem kapcsolódik a mezei démonok csoportjához sem. A megjelenési helye erdőhöz sem köthető, hanem inkább azokhoz a különleges helyekhez, ahol más mitikus lények – így például boszorkányok, lidércek, kísértetek is megjelennek. Feltételezhetjük, hogy néhány emberöltővel ezelőtt e falvak lakossága még két külön mitikus alakot ismerhetett: *poludnicát* és *Kulcsos Kisasszonyt*. Azonban az utóbbi időben a *poludnica* alakja elhomályosult, és az elnevezés kapcsolódott a *Kulcsos Kisasszony* alakjához.²⁶ Ez a folyamat azért is könnyen jöhetett létre, mert a szlovák hagyományban a *poludnica* és a *vila* alakjai igen közel állnak egymáshoz – mind a keletkezésükben, mind a megjelenési formájukban. Főntebb viszont már utaltunk arra, hogy a szlovák *vilák* és a magyar *kisasszonyok* tulajdonképpen egymás

26. E helyütt jegyzem meg, hogy az egyik adatközlőm – Ábrahám Andrásné – különválasztotta a két mitikus lényt: „*Poludnica* az más . . . , az olyan, ami az erdőn ugrosik. Olyan széles ruha van rajta. Embernek nem árt, de olyan ijesztő ha meglássa. De most már nincsenek, ezek akkor voltak, még a zsidók idejében, amikor még nem voltunk keresztények”.

megfelelői. Tehát a *poludnica* és a *kisasszony* összevonásából az utóbbi maradt domináns, az első csak a nevét tartotta meg, és elvesztette a fő jellemzőit. Ezt a folyamatot igazolják a helységnevtárak és a népszámlálások adatai. El kell fogadnunk azt, hogy a néphagyomány, a népi műveltség elemei nem maguktól vándorolnak, hanem a műveltség hordozóinak migrációjával együtt változtatják a helyüket.²⁷ Azonban ez a folyamat rendkívül összetett, variabilis, és nem írható le egyetlenes igényű törvények megfogalmazásával.

A három gömöri falu egyes mitikus lényeinek kettős nomenklatúrája bizonyítani látszik azt, hogy az átadás-átvétel sohasem ugyanazon törvényszerűség alapján zajlik. Míg *Kulcsos Kisasszony* – *pludnica* esetében a szlovák terminus megmaradása úgy történt, hogy az alapot a két mitikus lény azonos tulajdonságai szolgáltatták, és elhanyagolhatóvá váltak *poludnica* alakjának azon tulajdonságai, amelyekre többek közt a megjelölés etimológiai értelme is utal: *poludnica* = daemon meridianus. Ezzel majdhogynem ellentétes folyamat játszódik le a *lidérc* – *zmok* átvételénél, ahol a mitikus lény alakja egyre inkább feledésbe merül. Tulajdonságaira elsősorban a megjelölés etimologizálása révén következtetnek: *zmoknut'* = megázni. A szóalak pedig egyre inkább elszakad a mitikus lény alakjától, és jelentésénél fogva állandósult szókapcsolattá válik. Harmadik esetben pedig, *striga* – *boszorkány* szópárnál a két megjelölést ekvivalensként használják.

A *Kulcsos Kisasszony* – *poludnica* alakjának elemzésénél azt tapasztaltam, hogy a mitikus lényre vonatkozó recens elképzelések több egymásra rakódott réteget tartalmaznak: 1. a *kisasszony* és a szlovák *poludnica* eredeti tulajdonságai; 2. a vallási elképzelésekhez való közelítés (a szerencsétlenül járt nő szelleme azon a helyen jelenik meg, ahol valamikor Jézus Krisztus járt, *poludnicák* még a zsidók idejében voltak, amikor mi még nem voltunk keresztények stb.); 3. kísértetekhez való közelítés (éjfélkor jelenik meg, hétévenként jelenik meg, elkíséri, elvezeti az embert stb.); 4. a helyi mitikus elemek hatása (a Gicei grófokkal való kapcsolat, a falvak határának mitikus helyeizhez való kötődés stb.).

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy a recens népi kultúra kutatásánál szükség van a részletes, elemző mikrovizsgálatokra, amelyek gorcsó alá veszik a tényleges kulturális folyamatokat, és feltárják egy-egy közösség valós kulturális rendszerét. Az általános érvénnyel felállított törvények a kisebb közösségek kultúrájának és kulturális mikrofolyamatainak vizsgálatánál általánosságuk miatt semmitmondók maradnak, s nem segítenek bennünket abban, hogy túljussunk sokszor hipotetikus, nosztalgia-sugallta paraszti kultúrképen.

IRODALOM

Bednarik, R.

1943. Délibáb – Déli-baba – Poludnica. Narodopisni sbornik IV.

Bistroń, J. S.

1916. Zwiczaje zniwarskie w Polsce. Kraków

Dömötör T.

1981. A magyar nép hiedelemvilága. Budapest

Fényes E.

1851. Magyarország geographiai szótára, amelyben minden város, falu és pusztá betűrendben körülményesen leiratik. I–IV. Pest

Fileva, B. – Mjartan, J. (Red.)

1975. Slovensko 3. L'ud II/3. Bratislava

27. *Ujváry Z.*, 1984., 37–53.

- Frankovics Gy.*
1982. Vile kod Hrvata u Podravini. Magyarországi délszlávok néprajza 4. Budapest
- Grau, D.*
1966. Das Mittagsgespenst (daemonium meridianum): Untersuchungen über seine Herkunft, Verbreitung und seine Erforschung in der europäischen Volkskunde. Siegburg
- Gunda B.*
1956. Néprajzi gyűjtőúton. Debrecen
- Horváth I.*
1976. A „vila” szerepe a nyugat-magyarországi horvát néphitben. Nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia. Red.: Kósa L.–Krupa A., Békéscsaba–Budapest
- Kolberg, O.*
1874. Dzieła Wszystkie VII. Warszawa.
1913. A Magyar Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemény, 47., 48. Budapest
- Manhardt, W.*
1904–1905. Wald- und Feldkulte. I–II. Berlin
- Nagy L. (Red.)*
1920. Lexicon universorum Regni Hungariae locorum populosorum anno 1773 officiose confectum. Magyarország helységeknek 1773-ban készült hivatalos összeírása. Budapest
- Niederle, L.*
1916. Život starých slovenů, zaklady kulturních starožitnosti slovanských. Praha
- Róheim G.*
1925. Magyar néphit és népszokások. Budapest
- Rugyenskij, N. E.*
1982. Čislenost' i rasselenije vengerskich grupp v Jevrope za predelami Vengrii. Sovetskaja Etnografija. Moszkva
- Szabó S.*
1974. A délibáb és az ősi magyar hitvilág néhány eleme. Különnyomat a Jász Múzeum Jubileumi Évkönyvéből.
- Ujváry Z.*
1966. Antropomorf mitikus lények a magyar és az európai agrárhagyományban. Műveltség és Hagyomány, VIII. Debrecen
1981. Agrárkultusz. Folklor és Etnográfia, 6. Debrecen
1984. Az interetnikus kutatásokról Észak-Magyarország népi kultúrájának vizsgálatában. Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai XV. Miskolc
- Zelenin, D.*
1927. Russische (ostslawische) Volkskunde. Berlin–Leipzig

INTERETHNISCHE BEZÜGE ZU EINIGEN GESTALTEN AUS DER ABERGLAUBENWELT IN GÖMÖR

In der vorliegenden Studie werden die Aberglaubenwesen aus drei ungarischen Dörfern in der Slowakei (Gice, Mikolcsány und Nasztraj) einer Untersuchung unterzogen. In diesen drei ungarischen Dörfern im Murány-Tal gab es doppelte, das heisst, eine slowakische und eine ungarische, Bezeichnung für die Gestalten der *Hexe* (ung.: boszorkány), des *Alp* (ung.: lidérc) und dem sog. *Schlüsselmädchen* (ung.: Kulcsos Kisasszony). Eine Mikrountersuchung dieser lokalen Aberglaubengestalten bekräftigte jene Annahme, wonach eine Vermischung nicht nur in den Namen, sondern auch in den tatsächlichen Eigenschaften dieser Aberglaubengestalten eingetreten ist.

Mit einer Analyse eben dieser Erscheinung sucht der Autor nach einer Lösung von zwei Problemkreisen. Zum einen: die Präzisierung der ethnischen Zusammensetzung der drei Siedlungen, auf deren Boden die hier aufgezeigten Kulturerscheinungen ge-

wachsen sein können; zum anderen: der Wandel von Bezeichnungen und Inhalt der einzelnen Aberglaubenwesen im Spiegel der interethnischen Abläufe.

Für die Untersuchung des ersten Problemkreises liefern die seit dem 18. Jahrhundert zur Verfügung stehenden Statistiken, Konskriptionen und Ortsnamensverzeichnisse gute Anhaltspunkte, da aus ihnen das Nationalitätenverhältnis der drei Dörfer, die religiöse Zugehörigkeit der Einwohnerschaft sowie der Wandel innerhalb dieser hervorgeht. Die zur Verfügung stehenden Angaben zusammen mit der Tendenz im Wandel der gegebenen Erscheinungen zeigen, dass vom 18. Jahrhundert an in den drei Siedlungen der Prozentsatz an reformiertem Ungarntum eindeutig zugenommen hat.

Die Herausbildung der gegenwärtigen Form der drei mythischen Gestalten ist auf komplizierte individuelle Gesetzmässigkeiten zurückzuführen, die wiederum in den lokalen Kulturverhältnissen wurzeln.

Als ziemlich einfach kann das Verschmelzen, bzw. die Wechselwirkung von den Gestalten *boszorkány* – *striga* sowie *lidérc* – *zmok* genannt werden. Auch heute noch werden diese Bezeichnungen äquivalent verwendet, was darauf zurückzuführen ist, dass es unter den Vorstellungen über die Eigenschaften der Aberglaubenwesen keinen Unterschied gab.

Weitaus komplizierter zeigt sich hingegen das Aufeinanderwirken der Gestalten von *Kulcsos Kisasszony* – *poludnica*, wo das entstehende neue Aberglaubenwesen auch durch die Elemente der örtlichen Aberglaubensagen ergänzt wurde.

Das in dieser Studie ausgewertete Beispiel zeigt, dass eine Untersuchung jener Veränderungen reiche Früchte tragen würde, welche in den vergangenen sechs bis acht Jahrzehnten die Aberglaubenwelt einzelner Dörfer formten.

Sándor Mogyorósi